

ԺԱՆՆԱ ՊԵՏՐՈՍԻ ԶՈՒՐԱԲՅԱԼ

Արվեստագիտության բեկնածու, Երևանի Կոմիտասի անվ. պետական կոնսերվատորիայի պրոֆեսոր

Հոբելյանական օրերին, երբ նշվում է մեր երաժշտության մեծերից մեկի՝ ՄՍՀՄ ժողովրդական արտիստ, պետական մրցանակների դափնեկիր, պրոֆեսոր Ալեքսանդր Գրիգորի Հարությունյանի ծննդյան 90-ամյակը առիթ ունենք ավելի խիտ ժամանակում

Ժամանակակիցները հիշում են, հավանաբար, նրա բռնկուն ելույթները հայ մշակույթի ու պարմության փարբեր նշանակալի իրադարձություններին նվիրված պետական հանդիսություններին, կամ քաղաքական, և այլ նշանակալի առիթներով:

Նրա անհնական ապրումները միշտ միահյուսված են եղել քաղաքացի արվեստագետի հայրենասիրական, համամարդկային խոհերի ու զգացումների հետ:

Հայրենիքի թեման լայն հունով բացահայտվեց նրա փարբեր ժանրի սրեղծագործություններում: Դեռևս սրեղծագործական հասունության առաջին շրջանում 1948-ին նա փառաբանեց իր Հայրենիքն ու ժողովրդին հոյակերպ «Հայրենիք» կանտատով, որն իր քնարական-էպիկական բնույթով և չունեցային մասերով հնչեղ արձագանքն էր Հայրենական Մեծ պատերազմում հաղթանակ փարած ժո-

Որոշ եպրահանգումներ ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆԻ սրեղծագործության շուրջ

լսելու կոմպոզիտորի փարբեր ժանրի երկերը, նաև՝ մասնագիտական գնահատության խոսքեր՝ նրա ապրած սրեղծագործական կյանքի, բազմակողմանի հազնեցված գործունեության, նրա սրեղծագործությունների գրավորության ու համաշխարհային ճանաչման մասին, մենք նորից մեկ անգամ կենտրոնացանք այն իրողության շուրջը, թե հոգևոր ինչ հարստություն է կոմպոզիտորը շռայլորեն ընծայել մեր ժողովրդին, մեր մշակույթին, մեր պարմությանը: Բնականաբար, ներքին պահանջ է ծնվում նորից ընդհանրացնելու, նոր ժամանակի դիրքերից գնահատելու կոմպոզիտորի փառանդը, ուրվագծելու նրա սրեղծագործական անհատականության մի քանի առավել թանկ արտահայտված գծեր:

Կոմպոզիտորի ծննդյան հոբելյանական փարբեր փարբերվերին նվիրված փարբեր հեղինակների հոդվածներում ուշադրություն է գրավում արդեն իսկ նրանց վերնագրերը. «Նրա հարստը շնչառությունը» (Արաքսի Սարյան), «Շռայլ փառանդ» (Մերգեյ Կոպրե), «Միշտ լայնաշունչ ու լայնահունչ» (Էդգար Հովհաննիսյան), «Նոր կյանքի շեփորահարը» (Տիգրան Մանսուրյան), «Կրքոտ, կրակոտ ու ջերմ հայրենասեր» (Ժաննա Չուրաբյան) և այլ նմանատիպ բնորոշումներ, որոնք բխում են կոմպոզիտորի վառ անհատականությունից: Դրանցում չկա որևէ չափազանցություն, որովհետև Ալեքսանդր Հարությունյանն իրոք ամենափառանդավորներից էր՝ իր սերնդի և առհասարակ հայ կոմպոզիտորական դպրոցի ներկայացուցիչների մեջ ոչ միայն իր բարձրարժեք սրեղծագործություններով, այլև իր գրչի բեղունությամբ եղել է և՛ փնտրող, և՛ որոնող իր սրեղծագործական մտքով:

Ա. Գ. Հարությունյանն իր կյանքն ապրել է իրոք որպես կրքոտ ու կրակոտ հայրենասեր արվեստագետ:

դրվորի հայրենասիրական հպարտության ու խաղաղ կյանքի գնահատության խորունկ զգացումների:

Իր ձևի հղկվածությամբ ու գեղարվեստական վառ փայլունությամբ դա հայ կոմպոզիտորական արվեստում սրեղծված կանտատ-օրատորիալ ժանրի ամենացայտուն գործերից էր, որ խթանող նոր սկիզբ դարձավ այդ ժանրի հետագա զարգացման ու նոր երկերի սրեղծման համար (Է. Մ. Միրզոյան, Հ. Լ. Սյրեփանյան, Վ. Ա. Կոպրեյան և ուրիշներ): Որպես առաջինը Ա. Գ. Հարությունյանը հանդես եկավ փարբեր երաժշտական ժանրերում սրեղծելով այնպիսի նշանակալից գործեր, որոնք սկիզբ և խթանող ուժ դարձան հայ կոմպոզիտորական արվեստում այդ ժանրերի հետագա զարգացման համար:

Հայրենի բնաշխարհի գեղեցկության ջերմ զգացումներով է ներշնչված 1950-ին գրված Կոնցերտը շեփորի և սիմֆոնիկ նվագախմբի համար, որի պարմական նշանակությունը կարևորվում է մի քանի եզրերով: Նախ, դա կոմպոզիտորի ամենակատարյալ երկերից մեկն է, որում Ա. Գ. Հարությունյանը բացահայտեց շեփորի հնչողության ազգային այն բնորոշ շեփորերը՝ կիզիչ արևի «զրնգուն» փնթրերից մինչև գիշերային գուլի քնքշագին «սոսափյունը», որոնք, որպես ազգային երաժշտամրածողության փնթի խորացան և ոչ պակաս գունեղ դրսևորվեցին Ղ. Մ. Սարյանի, Գ. Հ. Չքյանի, Գ. Բ. Եղիազարյանի և այլ հեղինակների շեփորի մենանվագ գործերում, կամ թե նվագախմբային կրավի մենանվագ մասերում, ինչպես նաև հենց իր՝ Ա. Գ. Հարությունյանի շեփորի և դաշնամուրի Կոնցերտային սկերցոյում (1955 թ.), Ռապսոդիայում շեփորի և փողային նվագախմբի համար (1990 թ.) և այլն:

Եվ, ապա, պետք է նշել, որ շեփորի Կոնցերտը հայ կոմպոզիտորական արվեստում այդ գործիքի համար գրված առաջին կոնցերտն է, որն իր գեղարվեստական ներգործությամբ բուն հետաքրքրություն առաջ բերեց այդ գործիքի նկատմամբ, ընթացք տալով այլ հեղինակների նոր ուղագրավ գործերի սրեղծմանը, և, ժամանակի ընթացքում հնչելով աշխարհի տարբեր երկրներում, տարբեր ազգությունների բարձրակարգ շեփորահարների կատարմամբ. այն իր հաստատուն տեղը գրավեց շեփորի համաշխարհային գրականության գլուխգործոցների շարքում:

Կոնցերտի ժանրի հետաքրքրության մեկ այլ ինքնատիպ արտահայտություն դարձավ «Կոնցերտինոն» դաշնամուրի և սիմֆոնիկ նվագախմբի համար (1952 թ.), որն ի դեպ, նույնպես այդ ժանրի առաջին նմուշն է հայ գործիքային երաժշտության մեջ:

Եռամաս այս գողորիկ սրեղծագործության մեջ կրկին բացվում է ազգային գույների ու հույզերի մի ջերմ «երանգապնակ» ժողովրդական «Էս առուն» երգի սիմֆոնիկ զարգացմամբ:

Ժանրային նորամուծության ևս մի նոր, հայրենաշունչ արտահայտություն՝ «Հայկական ռապսոդիա» (1950 թ.) երկու դաշնամուրի համար: Նորույթն ակնհայտ է՝ ռապսոդիա, դաշնամուրային գուգանվազ, այն էլ երկու մեծարտիստի հեղինակների գրչով համարեղ գրված՝ Ա. Գ. Հարությունյան, Ա. Հ. Բաբաջանյան, որ տարիներ շարունակ հնչում էր հեղինակների իսկ կատարմամբ, քանի որ երկուսն էլ փայլուն դաշնակահար էին, կոնսերվատորիան ավարտել էին երկու մասնագիտությամբ՝ դաշնակահար և կոմպոզիտոր: Այս սրեղծագործության մեջ նրանք բացեցին հայրենի երկրի նկատմամբ տածած իրենց սիրո էպիկական քնարականության շերտերը՝ ժողովրդական տարածված երգի («Ա՛յ, բաղմանչի») և կրակուր պարային դինամիկ ռիթմերի շիկացող զարգացման մեջ: Եվ, իհարկե, այսպեղից ռապսոդիայի ժանրն էլ իր հետագա լայն զարգացումն ապրեց հայ կոմպոզիտորների սրեղծագործություններում (Գ. Ի. Եղիազարյան, Է. Ի. Բաղդասարյան և այլն):

Հայրենի երկրի առնչվող պատկերները հետագայում երաժշտական մարմնավորում ստացան դաշնամուրի համար գրված «Երեք պարկեր»-ում (1960 թ.): Դրանք հաջորդում են իրար հակադրության սկզբունքով՝ առաջինը՝ «Քամին փչեց սարերում»՝ սրնթաց, գալարապտույտ րոկկոպային շարժմամբ, երկրորդը՝ «Երեկոն Արարատյան հարթավայրում»՝ հանդարտ, հայեցողական, երգային մեղեդային լայնաչիզ հնչողությամբ և երրորդ պարկերը՝ «Մասունցիների պարը», որ Մասնա այրերի դյուցազնական պարի հուժկու, կրքուր ու վճռական ռիթմերի աստիճանական զարգացման էքսպրեսսիան հասցնում է պարային տարերքի բարձրագույն վայելքին:

Այսպես, նոր կերպարային ու ժանրային շերտերի բացահայտման կարողությունը մնաց որպես կոմպոզիտորի սրեղծագործական անհատական

նության բնորոշ հատկանիշ նաև հետագա տարիներին:

1966-ին գրված «Սիմֆոնիկտեր» լարային նվագախմբի համար, արտացոլում էր կամերային կատարողական կազմերի առաջիադասումը՝ արդի երաժշտամրածողության ոճական նոր դրսևորումներով: Եվ, փաստորեն սա առաջին սիմֆոնիկտերն էր հայ գործիքային երաժշտության մեջ, որն արագորեն արմատներ գցեց հայ կոմպոզիտորական արվեստում, ծնունդ տալով այդ ժանրի այլ ուղագրավ սրեղծագործությունների (Ա. Վ. Աճեմյան, Է. Ա. Արիստակեսյան, Գ. Հ. Չթյան, Ռ. Թ. Ալբունյան և ուրիշներ):

Թվարկումների այս գիծը կարելի է շարունակել, հիշելով՝ կոնցերտները փայլա-փողային, պղնձյա-փողային գործիքների համար, այդ թվում՝ գալարափողի (1962 թ.), փրոնթոնի (1991 թ.), փուբայի (1992 թ.) համար՝ սիմֆոնիկ նվագախմբի հետ, նաև մի շարք անսամբլային գործեր փողայինների ու հարվածայինների, փողային գործիքների կվինտետի և այլ կազմերի համար, որոնք եթե նույնիսկ ոչ բոլորն են առաջինը հայ կոմպոզիտորական արվեստում, այնուամենայնիվ բացառիկ են իրենց քանակական խիտ ընդգրկմամբ և զգալիորեն հարրապարտել են փողային գործիքների անսամբլային երաժշտության հայ ժամանակակից գրականությունը:

Ժամանակի մեջ խորացող համարչակ և ինքնատիպ սրեղծագործական մրահագումների մեջ Ա. Գ. Հարությունյանը չվարանեց ձեռնարկելու և իրագործելու ևս մի նոր ուղագրավ մրադրություն, այն է՝ գրելու հայ աշուղական արվեստի հանճարեղ վարպետ Մայաթ-Նովայի կերպարը մարմնավորող օպերա, նրա երգերի վոկալ-սիմֆոնիկ վերադրսևորումներով, այսպես ասած «ֆոլկ-օպերա», որը փաստորեն, ևս առաջինն էր իր տեսակի մեջ հայ կոմպոզիտորական արվեստում, և նույնպես իր շարունակությունն ունեցավ երիտասարդ կոմպոզիտորների սրեղծագործություններում (Ե. Վ. Երկանյան՝ «Մոկաց-Միրզա» և այլն):

Օպերան բեմադրվեց 1969-ի հունիսին Երևանում, Ա. Սպենդիարյանի անվ. օպերայի և բալետի ակադեմիական թատրոնում և արժանացավ հանդիսատեսի խանդավառ ընունելությանը:

Օպերայում կոմպոզիտորը համարեղել է XVIII դարի աշուղական երաժշտության մեղեդիական հենքը XX դարի երաժշտամրածողության արտահայտարարների հետ: Պատահական չէ, որ օպերայի երաժշտության գեղարվեստական արժանիքների մեջ հայ օպերային արվեստի գիտակ, արվեստագիտության դոկտոր Գեորգի Գրիգորի Տիգրանովը կարևորեց հատկապես նորի ու ավանդականի, ժողովրդականի ու մասնագիտականի համատեղման կոմպոզիտորի առանձնահատուկ մոտեցումը, գրելով. «Օպերայում Մայաթ-Նովայի մեղեդիների օգտագործման ձևերը տարբեր են, ավարտուն երգի մեջբերումից մինչև առանձին մոտիվային տարրերի և ինտոնացիաների սիմֆոնիզացված ձավալում հատվածներ: Երբեմն կոմպոզիտորը

կարծես գիտակցաբար, մնալով ստվերում, ունկնդր-
րին թողնում է մենակ՝ Սայաթ-Նովայի ու նրա եր-
գերի հետ: Եվ մնան ստեղծագործական համեստու-
թյուն ցուցաբերում է մի կոմպոզիտոր, որն օժտված է
ինքնուրույն մեղեդիների ստեղծման հարուստ շնոր-
հով: Ներդաշնակելով երգերը կոմպոզիտորը խու-
սափել է խտացված գույներից, սուր, լարված հնչո-
ղությունից, կարծես վախենալով աղավաղել
դրանք...» (1. էջ 140):

Իրավամբ, Ա. Գ. Հարությունյանն ի վերուստ օժ-
պրված է վառ ազգային բնույթի հեղինակային թե-
մաներ ու գեղեցիկ մեղեդիներ ստեղծելու փառան-
դով: Բայց և դրա հետ մեկտեղ, նրբորեն զգալով իր
ազգային երաժշտության մեղեդիական խորքն ու
նրա բազմաշերտ հարստությունը, նա ոչ միայն մըշ-
տապես ակունք է առել այդ շերտերում կայունացած
երաժշտալեզվական փարբերից, այլև շար հաճախ
օգտվել է ժողովրդական և ժողովրդապրոֆեսիոնալ
երաժշտության նմուշներից, «քաղվածային» մեջբե-
րումներով գեղարվեստական նոր դրսևորումներ
փառով դրանց:

Մեր շարադրանքում հիշարակվածների կողքին
ևս մի վառ օրինակ կարող է ծառայել կոմպոզիտոր-
րի առաջին Սիմֆոնիայի դանդաղ մասի թեմատիկ
հիմքը կազմող «Երբ ալեկոծ ծովի վրա» քաղաքա-
յին-հայրենասիրական երգի մեջբերումը: Նրա սիմ-
ֆոնիկ լայն շնչի զարգացումը՝ չևի ընդլայնման ու
մեղեդիական գծի ներսում շեշտակի, վճռական ին-
տոնացիաների խորացման ճանապարհով վերա-
ճում է հայրենասիրական հույզերի շիկացման ու
ժողովրդի կերպարը վսեմացնող սիմֆոնիկ դրամա-
տուրգիայի բարձրակետային հնչողության:

Ժողովրդական մեղեդիների վերակերպավոր-
ման նախասիրությունը շարունակվեց նաև հետագա
փարբերների ստեղծագործություններում: Հիշենք
«Ճախարակ» երգի մեղեդին «Ասր Հայ ժողովրդի
մասին» վոկալ սիմֆոնիկ պոեմում (1960 թ.), «Գլե
յամանը»՝ դաշնամուրի, լարային նվագախմբի և
հարվածայինների համար գրված «Մեր հին եր-
գերը» ռապսոդիայում (1974 թ.), «Ալագյազ» երգը՝
«Երգ Արագած սարի մասին» պիեսում՝ թավջութա-
կահարների անսամբլի համար, «Անտունին» և «Ես
քո բարակ բոյին մեռնեմ» երգերի վիրտուոզ,
ինստրումենտալ զարգացման ու կերպարային
վերահամարավորման փայլունությունը՝ թավջութ-
ակի պոեմում (1975 թ.), ժողովրդական, աշուղա-
կան երգերի բազմաթիվ մշակումներ՝ երգչախմբի և
երկեսե կարարողական կազմերի համար և այլն:

Անուշտ, այդ մեջբերումներն ու մշակումները

կոմպոզիտորի համար լոկ երաժշտական նյութ
ունենալու խնդիր չէ, այլ ապրած կյանքի, սիրո, կա-
րույթի, փրորության ու երջանկության, «հայրենի
տուն ու հայրենի աշխարհ» ամբողջության մեջ ան-
ցած օրերի ու փարբերների անկրկնելի բույրը պահ-
պանող երաժշտական ազդակների վերապրման
պահանջը, որ շերմացնում է հոգին, կամրջում ան-
ցյալն ու ներկան, խորհրդանշում ժամանակի հա-
րաբերականության, ազգային ոգու և ազգային
պարկանելիության գաղափարը:

Իր բազմաժանր ու բազմաբովանդակ ստեղծա-
գործությունների մեջ Ա. Գ. Հարությունյանը ներկա-
յանում է որպես խոշոր, կոթողակերպ երաժշտական
կրավների վարպետ, որպես հայ սիմֆոնիզմի կար-
կառուն դեմքերից մեկը՝ օպերա, սիմֆոնիա, նախ-
երգանք, կոնցերտ, ռապսոդիա, պոեմ, վոկալ-խրմ-
բերգային, վոկալ-կամերային, կամերային-անսամ-
բլային, գործիքային փարբեր ժանրի ստեղծագոր-
ծություններում կայունացած դասական ու ժամա-
նակակից երաժշտության հղկված շեղում ու զար-
գացման սկզբունքներով, ոճական ինքնատիպու-
թյան էվոլյուցիոն դրսևորումներով:

Ծարժուն, ցայտուն ու սլացիկ թեմաների կենսա-
բու լիցքերով, ու դրանց կողքին՝ խորը, հուզառար
դանդաղ մասերում ամփոփված քնարականու-
թյամբ, Հայաստանի աշխարհի բնության, նրա գիշե-
րային հովի ու վաղորդյան զովի թովիչ պարկերա-
վորությամբ շնչող նրա երաժշտության մեջ մի ան-
վերջանալի Սիրո խոստովանություն կա հայրենի
երկրի ու ժողովրդի նկարմամբ:

Սիրո շերտությամբ են լուսավորված կոմպոզի-
տորի անցած ճանապարհի բոլոր ազգանվեր գոր-
ծերը թե՛ ստեղծագործական, թե՛ մանկավարժա-
կան, թե՛ գեղարվեստական-կազմակերպական և
հասարակական գործունեության շերտերում, որոն-
ցում նա միշտ արթուն արձագանքողն է եղել ժողո-
վրդի ուրախությունների, հոգևերի ու վշտերի:

Նա մեր ազգային երաժշտության նահապետնե-
րից էր, որը Հայաստանի երկրի բույրն ու վառ գույնե-
րը հնչեցնում էր ի լուր աշխարհի և, որի արվեստը
պիրի ապրի ու գնահատվի իր ժողովրդի հոգևոր
կերպվածքի ներկա ու գալիք ժամանակների լավա-
զույն դրսևորումներին համարժեք:

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

- 1. Տիգրանով Գ. Գ., Հայկական երաժշտական
թատրոն., հատոր 2., Եր. , 1960 թ.:

Резюме

Жанрово-аналитическая статья кандидата искус-
ствоведения, профессора Ереванской государственной консер-
ватории им. Комитаса Жанны Петровны Зурабян
“Размышления о творческой индивидуальности Александра
Арутюняна”. Автор статьи рассматривает произведения
композитора с точки зрения жанров, его первенство в
некоторых из них в армянском композиторском творчестве, а
также народный мелос в авторском преломлении. Статья
отличается глубоким проникновением в исследуемый материал.

Summary

Review analytical article of P.h.D candidate,
Professor of Yerevan State Conservatory after Komitas,
Janna P. Zurabyan "The composer's jubilee: thoughts of
creative individuality" is dedicated to the creative work of
Nation artist of USSR, composer Alexander G. Harutyunyan.
The author considers the composer's works
from the genre viewpoint, his primacy in several Armenian
composing arts.

Երաժշտական ԳԱՅԱՍՏԱՆ 1-2(40-41)2011